

کد رهگیری ثبت پروپوزال: ۱۰۶۸۰۷۵

کد رهگیری ثبت پایان نامه:

صلى الله عليه وسلم

کلیه امتیازهای این پایان‌نامه به دانشگاه بوعلی سینا تعلق دارد. در صورت استفاده از تمام یا بخشی از مطالب این پایان‌نامه در مجلات، کنفرانس‌ها و یا سخنرانی‌ها، باید نام دانشگاه بوعلی سینا یا استاد راهنمای پایان‌نامه و نام دانشجو با ذکر مأخذ و ضمن کسب مجوز کتبی از دفتر تحصیلات تکمیلی دانشگاه ثبت شود. در غیر این صورت مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت. درج آدرس‌های ذیل در کلیه مقالات خارجی و داخلی مستخرج از تمام یا بخشی از مطالب این پایان‌نامه در مجلات، کنفرانس‌ها و یا سخنرانی‌ها الزامی می‌باشد.

....., Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran.

مقالات خارجی

..... گروه.....، دانشکده.....، دانشگاه بوعلی سینا، همدان.

مقالات داخلی

دانشگاه بوعلی سینا

دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه آموزشی علوم تربیتی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش گرایش تعلیم و تربیت
اسلامی

عنوان:

بررسی میزان تأکید کتب درسی پایه دوم ابتدایی بر مفهوم تخیل
در سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱

استاد راهنما:

دکتر احمد سلحشوری

استاد مشاور:

دکتر یحیی معروفی

نگارش:

سعید انصاری

۷ مهر ۱۳۹۲

تقدیم به:

تلاشگران

عرصہ

تعلیم و تربیت

مشکر و قدردانی:

ستایش و سپاس بی‌کران شایسته و سزاوار کیلک آفریدگاری است که سرچشمه تمام علوم و مخزن کل اسرار است و نیز پاس او را که بر این حقیر منت نهاد تا در پرتو نور افشانی فریختگان دانش و یاری و مدد سالکان طریقت علم و دانایی، خود را در مسیر پژوهش یابم.

این مجموعه میون تلاش ما و راهبانی‌های دلسوزانه اساتید بزرگوار است که بنده افتخار نگارگری آنها را داشته‌ام، بویژه استاد ارجمند جناب آقای دکتر سلحشوری که حق راهبانی را تمام کردند، همچنین از استاد محترم جناب آقای دکتر معروفی به خاطر مشاوره و راهنمایی‌های بی‌دینشان کمال مشکر و امتنان را دارم.

همچنین از بهکارانی که با صرف وقت گران‌بایشان بنده را در تحلیل محتوای کتب درسی یاری نموده‌اند سپاسگزارم. و در نهایت از همه‌ی اساتید مهربانم که در دوره تحصیل از محضرشان کسب فیض نموده‌ام و دوستانی که به هر نحو در انجام این پژوهش مرا یاری رسانده‌اند و در این کوتاه سخن مجال آوردن نام تک‌تک آنها نیست، کمال مشکر و قدردانی را دارم.

دانشگاه بوعلی سینا
مشخصات رساله/پایان نامه تحصیلی

عنوان:

بررسی میزان تاکید کتب درسی پایه دوم ابتدایی بر مفهوم تخیل در سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱

نام نویسنده: سعید انصاری

نام استاد راهنما: دکتر احمد سلحشوری

نام استاد مشاور: دکتر یحیی معروفی

گروه آموزشی: علوم تربیتی

دانشکده: ادبیات و علوم انسانی

مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد

گرایش تحصیلی: تعلیم و تربیت اسلامی

رشته تحصیلی: تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش

تعداد صفحات: ۱۴۲

تاریخ دفاع: ۱۳۹۲/۷/۷

تاریخ تصویب (پروپوزال): ۱۳۹۱/۱۰/۱۷

چکیده:

این پژوهش با هدف بررسی میزان تاکید کتب درسی پایه دوم ابتدایی سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱ بر مفهوم تخیل صورت گرفته است. روش تحقیق پژوهش حاضر روش تحلیل محتوا از نوع بخشی بوده است. جامعه آماری این تحقیق شامل کلیه کتب پایه دوم ابتدایی است که مجموعاً شامل ۶۸۰ صفحه می باشد. همچنین در این پژوهش حجم نمونه با جامعه آماری برابر است. ابزار جمع آوری اطلاعات در این طرح پرسشنامه معکوس یا چک لیست سنجش مؤلفه های تخیل است. برای سنجش روایی از روش سنجش روایی محتوایی استفاده شده است که از نظر متخصصین قابل قبول گزارش شد و پایایی براساس توافق داوران تکمیل کننده محاسبه شد که مقدار آن ۰/۸۷ ارزیابی شد. واحد تحلیل پژوهش حاضر مضمون می باشد که با توجه به سوالات پژوهش انتخاب شده است. برای تجزیه و تحلیل داده ها از شاخص های آمار توصیفی مانند جدول فراوانی، میانگین و درصد و نمودار و در آمار استنباطی از روش تجزیه و تحلیل واریانس یک طرفه استفاده شده است. نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد که از ۱۰۲۱ مصداق مشخص شده در کتب دوم دبستان، به ترتیب ۱۹.۲۹ درصد به کتاب آموزش قرآن، ۱۶.۸۵ درصد به کتاب هدیه های آسمان، ۳۳.۱ درصد به کتاب فارسی، ۶.۴۶ درصد به کتاب کار فارسی، ۱۳.۷۱ درصد به کتاب ریاضی و ۱۰.۵۸ درصد به کتاب علوم تجربی اختصاص دارد و همین طور مشخص گردید که از میان مؤلفه های تخیل، بازنمایی تصورات بیشترین فراوانی (۵۵۶) و مؤلفه ناآشنا کردن مفاهیم آشنا کمترین فراوانی (۹) را به خود اختصاص داده اند. به طوری که ۸.۳۲ درصد بر همانندسازی، ۵۴.۴۶ درصد بر بازنمایی تصورات، ۲۹.۱۸ درصد بر توانایی وانمود سازی ۷.۱۵ درصد بر پیش بینی و ۰.۸۸ درصد بر توانایی ناآشنا کردن مفاهیم آشنا تاکید دارد. همچنین نتایج نشان داد که در همه ی کتب درسی پایه دوم به استثنای کتاب کار فارسی بیشترین توجه بر مؤلفه ی بازنمایی تصورات می باشد و نیز کمترین توجه بر مؤلفه ی ناآشنا کردن مفاهیم آشنا است.

واژه های کلیدی: تخیل، مؤلفه های تخیل، کتب درسی پایه دوم ابتدایی

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول : کلیات پژوهش

۳	۱-۱. مقدمه.....
۴	۱-۲. بیان مسأله.....
۷	۱-۳. اهمیت و ضرورت پژوهش.....
۹	۱-۴. اهداف پژوهش.....
۹	۱-۴-۱. هدف کلی پژوهش.....
۱۰	۱-۴-۲. اهداف جزئی.....
۱۰	۱-۵. سؤالات پژوهش.....
۱۰	۱-۵-۱. سؤال اصلی.....
۱۰	۱-۵-۲. سؤالات ویژه.....
۱۰	۱-۶. تعاریف مفهومی و عملیاتی اصطلاحات پژوهش.....
۱۱	۱-۶-۱. تعاریف مفهومی.....
۱۲	۱-۶-۲. تعاریف عملیاتی.....

فصل دوم : ادبیات و پیشینه پژوهش

۱۷	۲-۱. مقدمه.....
۱۷	۲-۲. مبانی نظری پژوهش.....
۱۷	۲-۲-۱. تعریف لغوی و اصطلاحی تخیل فلسفی.....
۲۴	۲-۲-۲. تفاوت تخیل با خیال.....
۲۵	۲-۲-۳. انواع تخیل.....
۲۹	۲-۲-۴. مفهوم تخیل در آراء فلاسفه.....
۳۰	۲-۲-۴-۱-۱. تخیل در ساحت هستی شناختی.....
۳۳	۲-۲-۴-۱-۲. تخیل در ساحت معرفت شناختی.....
۳۴	۲-۲-۴-۱-۳. تخیل در ساحت زیبایی شناختی.....
۳۴	۲-۲-۴-۲. مفهوم تخیل در آراء افلاطون.....
۳۵	۲-۲-۴-۳. مفهوم تخیل در آراء ارسطو.....
۳۷	۲-۲-۴-۴. مفهوم تخیل در آراء کندی.....

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
۲-۲-۴-۵. مفهوم تخیل در آراء فارابی.....	۳۷
۲-۲-۴-۶. مفهوم تخیل در آراء ابن سینا.....	۳۸
۲-۲-۴-۷. مفهوم تخیل در آراء غزالی.....	۴۱
۲-۲-۴-۸. مفهوم تخیل در آراء سهروردی.....	۴۲
۲-۲-۴-۹. مفهوم تخیل در آراء ملاصدرا.....	۴۴
۲-۲-۵. جایگاه تخیل نزد عرفا.....	۴۶
۲-۲-۵-۱. جایگاه تخیل نزد ابن عربی.....	۴۶
۲-۲-۵-۲. جایگاه تخیل نزد مولوی.....	۴۸
۲-۲-۵-۳. جایگاه تخیل نزد عطار.....	۴۹
۲-۲-۶. مفهوم تخیل در آراء روانشناسان.....	۵۰
۲-۲-۶-۱. مفهوم تخیل در آراء فروید.....	۵۰
۲-۲-۶-۲. مفهوم تخیل در آراء آدلر.....	۵۱
۲-۲-۶-۳. مفهوم تخیل در آراء یونگ.....	۵۲
۲-۲-۶-۴. مفهوم تخیل در آراء ویگوتسکی.....	۵۳
۲-۲-۷. اهمیت و ضرورت پرورش تخیل.....	۵۴
۲-۲-۸. ارتباط تخیل و خلاقیت.....	۶۱
۲-۲-۹. ارتباط تخیل و هنر.....	۶۴
۲-۲-۱۰. مؤلفه‌های تخیل.....	۶۵
۲-۲-۱۰-۱. همانندسازی.....	۶۶
۲-۲-۱۰-۲. بازنمایی تصورات.....	۶۹
۲-۲-۱۰-۳. وانمودسازی.....	۷۰
۲-۲-۱۰-۴. پیش‌بینی.....	۷۱
۲-۲-۱۰-۵. ناآشنا کردن مفاهیم آشنا.....	۷۱
۲-۲-۱۱. جایگاه تخیل در برنامه درسی.....	۷۲
۲-۲-۱۲. اهداف کتب درسی پایه دوم ابتدایی.....	۷۴
۲-۳. مبانی تجربی پژوهش.....	۷۶
۲-۳-۱. مطالعات داخل کشور.....	۷۶

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
۲-۳-۲. مطالعات خارج از کشور.....	۷۹
۲-۴. جمع بندی.....	۸۲
فصل سوم : روش شناسی پژوهش	
۳-۱. مقدمه.....	۸۷
۳-۲. روش پژوهش.....	۸۷
۳-۲-۱. تحلیل بخشی.....	۸۹
۳-۲-۲. تحلیل محتوای عملگرایانه.....	۸۹
۳-۳. مراحل پژوهش.....	۹۰
فصل چهارم : تجزیه و تحلیل داده‌ها (اطلاعات)	
۴-۱. مقدمه.....	۹۷
۴-۲. بررسی و تجزیه و تحلیل داده‌ها به تفکیک سؤالات.....	۹۷
۴-۲-۱. تجزیه و تحلیل سوال اصلی.....	۹۷
۴-۲-۲. تجزیه و تحلیل سؤالات ویژه.....	۱۰۱
فصل پنجم : بحث و نتیجه گیری	
۵-۱. مقدمه.....	۱۱۷
۵-۲. نتایج پژوهش به تفکیک سؤالات تحقیق.....	۱۱۷
۵-۲-۱. نتیجه سنجش سؤال اصلی.....	۱۱۷
۵-۲-۲. نتیجه سنجش سؤالات ویژه.....	۱۱۸
۵-۳. بحث و نتیجه گیری.....	۱۲۴
۵-۴. پیشنهادات پژوهش.....	۱۲۷
۵-۴-۱. پیشنهادات کاربردی.....	۱۲۸
۵-۴-۲. پیشنهادات پژوهشی.....	۱۲۸
۵-۵. محدودیت های پژوهش.....	۱۲۹
۵-۵-۱. محدودیت های در کنترل پژوهشگر.....	۱۲۹

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۲۹	۵-۵-۲. محدودیت های خارج از کنترل پژوهشگر.....
۱۳۳	منابع.....
۱۳۳	منابع فارسی.....
۱۴۱	منابع انگلیسی.....

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول (۱-۳): خرده مقیاس‌های سوالات پژوهش	۹۱
جدول (۲-۳): جامعه آماری پژوهش	۹۲
جدول (۴-۱): توزیع فراوانی مؤلفه‌های تخیل در کتب درسی پایه دوم ابتدایی	۹۸
جدول (۴-۲): تحلیل میزان تفاوت بین میانگین مؤلفه‌های تخیل در کتب درسی پایه دوم	۱۰۰
جدول (۴-۳): توزیع فراوانی خرده مقیاس‌های توانایی همانند سازی در کتب درسی پایه دوم ابتدایی	۱۰۱
جدول (۴-۴): توزیع فراوانی خرده مقیاس‌های توانایی بازنمایی تصورات در کتب درسی پایه دوم ابتدایی	۱۰۴
جدول (۴-۵): توزیع فراوانی خرده مقیاس‌های توانایی وانمودسازی در کتب درسی پایه دوم ابتدایی	۱۰۷
جدول (۴-۶): توزیع فراوانی خرده مقیاس‌های توانایی پیش‌بینی در کتب درسی پایه دوم ابتدایی	۱۱۰
جدول (۴-۷): توزیع فراوانی خرده مقیاس‌های ناآشنا کردن مفاهیم آشنا در کتب درسی پایه دوم ابتدایی	۱۱۳

فهرست نمودارها

صفحه

عنوان

-
- نمودار (۴-۱): میزان تاکید بر مؤلفه‌های تخیل در کتب درسی پایه دوم ابتدایی..... ۹۹
- نمودار (۴-۲): میزان تاکید بر مؤلفه‌های تخیل به تفکیک کتب درسی پایه دوم ابتدایی..... ۹۹
- نمودار (۴-۳): میزان تاکید بر توانایی همانند سازی در کتب درسی پایه دوم ابتدایی..... ۱۰۲
- نمودار (۴-۴): میزان تاکید بر توانایی بازنمایی تصورات در کتب درسی پایه دوم ابتدایی..... ۱۰۵
- نمودار (۴-۵): میزان تاکید بر توانایی وانمودسازی در کتب درسی پایه دوم ابتدایی..... ۱۰۸
- نمودار (۴-۶): میزان تاکید بر توانایی پیش‌بینی در کتب درسی پایه دوم ابتدایی..... ۱۱۱
- نمودار (۴-۷): میزان تاکید بر توانایی ناآشناکردن مفاهیم آشنا در کتب درسی پایه دوم ابتدایی.. ۱۱۴

فصل اول

کلیات پژوهش

۱-۱. مقدمه

تمامی ادیان الهی و در رأس آنها اسلام انسان را موجودی کمال گرا می‌دانند. انسان همواره در حال تکامل است و جهت گیری او به سمت کمال بی نهایت و یکی از راههای رسیدن به کمال، علم و دانش است.

انسان قرن بیست و یکم هر روز شاهد تغییرات سریعی در عرصه تکنولوژی است. این تحولات او را با مسائل جدیدتر و پیچیده تری رو به رو می‌کنند و نوعی چالش و اضطراب چگونه زیستن را در او ایجاد می‌کنند که از یک سو انگیزه‌های یادگیری را در او تقویت می‌کنند و از سوی دیگر ضرورت آموزش مناسب و به موقع را یادآور می‌شوند. از آنجایی که از مهم ترین عوامل پیشرفت هر جامعه، آموزش و پرورش آن جامعه است، همانا لازمه ماندگاری انسان ها در عرصه تحولات پر شتاب امروز، توجه بیشتر به کیفیت نظام آموزشی است؛ پس برای پرورش انسان کمال‌گرای قرن بیست و یکم، نظام‌های آموزشی باید عادت ها و رویه ها را محک بزنند و با دیدی نقادانه به راهکارهای بهتری در همه زمینه‌ها بپردازند. اینجاست که نقش نظامهای تربیتی و کتب درسی در تربیت نیروی کار آمد و مورد نیاز جامعه برجسته می‌شود. مراکز آموزشی باید پرورش انسان‌های اندیشمند، خلاق و انتقادی را در رأس فعالیت های خود قرار دهند. چرا که باور همگان بر این است که علم و دانش بوسیله افراد خلاق و مبتکر شکل می‌گیرد، به علاوه نهاد آموزش و پرورش، باید نسل آینده را با ارزشهای اجتماعی آشنا کند، مبانی سازگاری اجتماعی را به آنها بیاموزد، در تحکیم مبانی اخلاق فردی و اجتماعی کوشش کند، آنها را به فرهنگ جامعه خود آگاه سازد و با ایجاد مهارتهای هنری، علمی و فنی یکایکشان را برای عضویت مؤثر، مفید و سازنده در جامعه آماده کند.

آموزش و پرورش باید به رشد قوه قضاوت صحیح، مسئولیت پذیری، خودآگاهی و ایجاد روحیه خلاق، نقاد و متفکر در برخورد با مسائل فردی و اجتماعی بپردازد و مهم تر از همه، رسالت هدایت تکامل فردی و اجتماعی را در ابعاد مختلف به نحو احسن به انجام برساند. بنابراین از آن جایی که یکی از عناصر مهم در جهت رسیدن به اهداف عالی‌ی فوق، پرورش تخیل^۱ (بعنوان یکی از مؤلفه‌های خلاقیت و هنر) است، نظام آموزشی باید توجه بیشتری نسبت به آن نشان دهد.

تخیل از کلیدی ترین مفاهیم در حوزه علوم انسانی است، به طوری که به عنوان اصلی ترین عنصر در آفرینش هنرهای کلامی و تصویری مطرح است همچنین باید گفت که تخیل یکی از مهمترین منابع در خلق مباحث و تجارب دینی به شمار می رود (مهرمحمدی، ۱۳۸۹). در واقع تخیل لازمی حل مسائل، کشف حقایق و دستیابی به فناوری های جدید می باشد و می توان گفت خیال طرح اولیه ی نوآوریها و اکتشافات می باشد؛ به عبارت دیگر، این ساحت تخیل است که با ویژگی آشکار کنندگی و پوشانندگی به حل بسیاری از مسائل در حوزه های گوناگون می پردازد (پیراوی و نک، ۱۳۸۸).

بدون شک قوه ی خیا لپردازی اساس و زیربنای کلیت زندگی انسانهاست و تمام پیشرفت های بشر در طول تاریخ متأثر از این نیروی عظیم بشری است. در واقع در سایه ی تخیل است که انسان از محدودیت های مادی و تفکر کلیشه ای و قالبی فراتر می رود و به درکی عمیق تر و غنی تر از معانی دست می یابد (الفن، ۲۰۱۱). از همین روست که پژوهش حاضر در پی بررسی میزان تاکید کتب درسی پایه دوم ابتدایی بر مفهوم تخیل است.

۲-۱. بیان مسأله

شواهد و بررسی های پژوهشی شاهد این ادعاست که اگر خواهان بهبود کیفیت یادگیری دانش آموزان و ارتقاء عملکرد نظام آموزشی و نیل به اهداف آن هستیم؛ باید نسبت به اشاعه و توسعه ی محتوا و روش های جدید تعلیم و تربیت اقدام نماییم. در این راستا بسیاری از صاحب نظران و متخصصان تعلیم و تربیت نظام های آموزش کنونی، شیوه هایی را توصیه و تاکید می کنند که فراگیران را بیش از همه در تدریس دخیل و سهیم کند. یکی از این راهبردهای اساسی پرورش قوه تخیل دانش آموزان است. در برنامه درسی ملی، پرورش قوه تخیل به همراه سایر انواع تفکر (حل مسأله، تفکر انتقادی و ...)، تفکر خلاق را شامل می شود که در پی دستیابی به اهدافی همچون باور به کرامت و قدرت اراده و انتخاب انسان، کشف جهان به عنوان فعل خداوند، خودآگاهی، خودمدیریتی، تولید محصول، خودپایی و خودپالایشی، حفظ و پالایش انگیزه ها، اعتماد به نفس، مسئولیت پذیری، صدق، صبر، عدالت خواهی و حق طلبی است (دفتر برنامه ریزی و تالیف کتب درسی، ۱۳۹۰: ۱۸-۱۶).

پرورش قوه‌ی تخیل از جمله مسائلی است که باید در کتب درسی دوره ابتدایی مورد توجه قرار گیرد؛ زیرا در این دوره‌ی سنی قوه‌ی خیال بر قوای دیگر غلبه دارد و این امر در دوره کودکی نه تنها ناپسند و بیمارگونه نیست، بلکه توجه به این موضوع امری مثبت و سازنده محسوب می‌شود و استفاده‌ی درست از این ظرفیت موجب پرورش قوه‌ی تخیل و همچنین افزایش قدرت خلاقیت در مراحل بعدی رشد شناختی محسوب می‌شود (مهرمحمدی، ۱۳۸۹).

در کتب درسی دوره ابتدایی، تخیل از جمله‌ی عناصری است که مورد توجه برنامه‌ریزان و مولفین کتب درسی قرار گرفته است؛ بطوری که در کتب درسی پایه دوم ابتدایی از جمله راهبردها و اهدافی که در نظر گرفته شده است، توجه به قدرت تخیل دانش‌آموزان است. به عنوان مثال، تقویت قدرت تخیل، تفکر و تعقل از طریق آشنایی با داستان‌ها و پیام‌های قرآنی و بیان آن‌ها به زبان کودکانه از مهمترین اهداف کتاب آموزش قرآن پایه دوم ابتدایی می‌باشد (انوشه پور، تهرانی فرجاد، ستوده، سرشور خراسانی، سید صالحی، سیف، فلاح، نباتی و وکیل، ۱۳۹۱) یا در کتاب ریاضی این پایه، پرورش قدرت تخیل دانش‌آموزان با فعال نمودن دانش‌آموزان در جریان یاددهی و یادگیری از طریق حدسیه سازی و بازنمایی تصویری مسائل مورد توجه قرار گرفته است (گروه ریاضی دفتر تالیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری، ۱۳۹۱).

مفهوم تخیل در علوم مختلف تعریف ثابتی ندارد و حتی در آراء متخصصین هر علم نیز نوعی اختلاف در ارائه‌ی تعریفی واحد برای این مفهوم دیده می‌شود. تخیل توانایی تفکر درباره‌ی ممکنات است (الفن، ۲۰۱۱)؛ آن نیرویی است که می‌تواند منظره یا شی‌ای را آزادانه و بدون استفاده از داده‌های حسی خلق کند. تخیل توانایی خلق اموری است که وجود ندارد و هرگز نبوده است و شاید نخواهد بود (مقدادی، ۱۳۷۸). تخیل یعنی تصویر ذهنی چیزی بدون حضور مادی آن (خیابانی، ۱۳۹۰)؛ به عبارت دیگر تخیل فرآیند فکری‌ای است که عبارتست از به خاطر آوردن تصاویر از حفظ یا ساختن تصاویر نو (منصور و دادستان، ۱۳۵۶: ۱۷). "این مفهوم با ویژگی‌هایی همچون فرار بودن^۱ و برخورداری از اشکال و معانی متنوع^۲ در منابع تخصصی معرفی شده است" (مهرمحمدی، ۱۳۸۹ به نقل از ایگان^۳). در واقع تخیل

1- elusiveness
2- polymorphous ness
3 -Kieren Egan

یک ظرفیت و قابلیت ارجمند روانی و معرفت شناختی است و آن را نباید با مفهوم خیال و وهم که به معنای گریز از واقعیت و عدم ادراک آن در مقامی که اینچنین ادراکی موضوعیت و مطلوبیت دارد اشتباه گرفت.

با همه ی این تفاسیر مؤلفه‌هایی همچون تصور موجودات یا پدیده‌هایی غیرممکن، قابلیت دیدن با چشم ذهن یا شنیدن با گوش ذهن، تصور ذهنی امور به گونه‌ای غیر منطبق با واقعیت و یا تصور امور به گونه‌ای متفاوت از آنچه که تجربه شده است می‌توان برای تخیل در نظر گرفت (مهرمحمدی، ۱۳۸۹).
همچنین همانند سازی خود با یک شخص، گیاه، حیوان یا موجود غیر زنده (قیاس غیر شخصی)، مقایسه ساده دو مفهوم یا دو موجود (قیاس مستقیم)، نا آشنا کردن مفاهیم آشنا و توصیفی دو کلمه‌ای از یک موضوع به طوری که این دو کلمه در تناقض با هم باشند (تعارض فشرده) از دیگر مؤلفه‌هایی است که برای قدرت تخیل و خلاقیت در برنامه‌های درسی آمده است (گوردن^۱، ۱۹۷۶).

شربوگ^۲ نیز برای تخیل کارکردهای گوناگونی تعریف می‌کند. او تخیل را شامل هر نوع تشبیه، نمادهنری و بازنمودهای واقعی، توهمی و انتزاعی تعریف می‌کند که بوسیله‌ی آن فرد می‌تواند واقعیتی را در نبودش تصور کند، در توهمی غوطه‌ور شود و همچنین به ابعاد نامرئی جهان دست یابد (عباسی، ۱۳۸۶).

گریوز^۳ نیز در تعریف تخیل به ویژگی‌هایی چون گمان کردن^۴، مسلم انگاشتن^۵ یا فرض کردن^۶ اشاره دارد. تخیل در این کاربرد با فرضیه سازی نیز در ارتباط است. (یوسفلی، ۱۳۹۰: ۷۳).

تخیل در نظر آگوستین^۷ هم شامل بازآفرینی^۸ و بازنمایی^۹ صورت‌های حسی از پیش درک شده و هم خود عملی، آفرینشی^{۱۰} است. همچنین وی پیش‌بینی^{۱۱} را نیز در زیر مجموعه‌ی قوه‌ی تخیل می‌آورد. (شهرآیینی، ۱۳۹۱).

-
- 1 -Gordon
  - 2 -Chelebourg
  - 3- Graves
  - 4- Supposing
  - 5 -Postulating
  - 6 -Assuming
  - 7 -St Augustine
  - 8-reproductive
  - 9 -Representation
  - 10- canticipation reative
  - 11 -anticipation

با وجود مؤلفه‌های گوناگونی که برای تخیل ذکر گردیده است، و از آنجایی که برخی از مؤلفه‌های ذکر شده بسیار کلی و برخی بیش از حد جزئی می‌باشند، و همین‌طور با در نظر داشتن این مهم که برخی از مؤلفه‌های ذکر شده (همچون تعارض فشرده) قابلیت کاربرد در کتب دوره ابتدایی را ندارند، پژوهش حاضر در پی آن است که مؤلفه‌های همانندسازی، بازنمایی تصورات، وانمودسازی، پیش‌بینی و ناآشنا کردن مفاهیم آشنا را بررسی کند.

از آنجایی که پژوهش‌های صورت گرفته در این زمینه، بر این موضوع اشاره دارد که ویژگی خیال پردازی ذهن کودکان و دستاوردهای مغتنمی که این پدیده می‌تواند داشته باشد مورد غفلت قرار گرفته است و در حقیقت برنامه ریزان و مولفین کتب درسی به تصور این که این ویژگی ذهن کودک عارضی و گذراست و کاربرد ویژه‌ای در تعلیم و تربیت ندارد، عملاً گویی به زوال تدریجی آن و حاکمیت عقل و منطق دل بسته‌اند تا برنامه‌های درسی و آموزش هر چه بیشتر مبنای عینی و مستند پیدا کنند (موسوی، ۱۳۸۶)، پژوهش حاضر در پی بررسی این مساله است که تا چه میزان کتب درسی پایه دوم دوره ابتدایی سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱ بر مفهوم تخیل تاکید دارد؟

۳-۱. اهمیت و ضرورت پژوهش

هر دورانی آموزش و پرورش ویژه خود را می‌طلبد و پرورش آینده مبتنی بر دانایی، قوه تفکر و قدرت خلاقیت است. مهارت‌های سطوح بالا، تغییر مداوم و سریع نوآوری‌ها، رودررویی مستقیم با مسائل و حل نوآورانه آنها به مدد اندیشه و غیره، از جمله ویژگی‌های آموزش و پرورش در قرن بیست و یک خواهد بود (کریمی، ۱۳۸۱: ۱۷).

باید اذعان نمود که تخیل ویژگی بارز انسان به عنوان موجود مترقی است. باید آن را به عنوان ابزار ضروری و ابزاری برای بهبود و اصلاح مستمر هدایت و تقویت کرد (کلریج^۱، ۱۹۵۰: ۴۰۱-۴۰۲). همین‌طور باید گفت که کسب دانش و توسعه‌ی آن از طریق آزادی اندیشه و خلاقیت ذهن حاصل می‌شود که آن نیز از طریق تخیل دست یافتنی است (مهرمحمدی و حسین‌خانی، ۲۰۱۱). عنصر تخیل از عناصر مهم در شناخت تکیه گاه یا قرار گاه توسعه‌ی تجربیات کودک به‌شمار می‌آید و به آن، به عنوان قابلیت و

1 - Coleridge, S. T

استعدادی پایدار، والا و دارای ارزش تعلیم و تربیتی تاکید می‌شود (احمدی، ۱۳۹۰: ۶۷-۷۴). چنین تأکیدی از قرارگاه می‌تواند منشاء رفع محدودیت‌ها و پیدایش تحولات مهمی در تعلیم و تربیت دوره‌ی کودکی گردد. به همین دلیل است که تاکید می‌شود نباید آموزش را به سویی برد که یادگیری را چنان روشمند سازد که جایی برای خیال‌ورزی و خلاقیت باقی نگذارد. باید به عمد "منطقه‌هایی آزاد" در جریان آموزش و یادگیری فراهم آورد؛ منطقه‌هایی که شیوه و روشی بر آن حکومت نمی‌کند، بلکه جریان‌های فکری و تداعی‌های آزاد و بی‌حسابی در آن‌ها جریان دارد (باقری و شرقی جم، ۱۳۸۸). در واقع تخیل از ورود یک طرفه‌ی اطلاعات در جریان آموزشی می‌کاهد و شاگردان را از خاموشی حصار کشی شده رهایی می‌دهد (گاردنر^۱، ۱۹۹۵). به همین دلیل است که نظریه پردازانی چون کیرن اگان و رودلف اشتاینر^۲ استدلال می‌کنند زمانی که معلمان در تدریس خود از تخیل دانش‌آموزان بهره می‌گیرند، یادگیرندگان را بطور کامل و با کمال میل مجذوب در فرآیند یادگیری می‌کنند. تخیل از این دیدگاه یک پیش‌نیاز برای ساخت انواع فعالیت‌های آموزشی محسوب می‌شود. هر دو نظریه پرداز بر این باورند که تخیل اساس تمام پیشرفت‌های بشری است و نقش آن در آموزش و پرورش بسیار حیاتی محسوب می‌شود. از این منظر استفاده از این تجربیات باعث تحریک خلاقیت فکری و برانگیخته شدن احساسات یادگیری در یک ارتباط معنادار با مواد یادگیری می‌شود، به سخن دیگر آموزش و پرورش بوسیله‌ی تخیل از شکاف احساسات و عقل فراتر می‌رود و احساسات و عقل باهم در تمام زمینه‌های دانش و همه‌ی جنبه‌های تربیتی هدایت می‌شوند (الفن، ۲۰۱۱).

از آنجایی که تخیل یکی از راه‌های موثر در برانگیختن قدرت خلاقیت محسوب می‌شود، توجه به این مسئله از سوی برنامه ریزان و مولفین کتب درسی دوره‌ی ابتدایی اهمیت خاصی پیدامی‌کند. رشد تخیل باید هدف اصلی آموزش و پرورش کودک باشد؛ چرا که همه مخترعان، نویسندگان، نقاشان و موسیقی دانان مسلماً دارای تخیلی قوی بوده‌اند و تخیل به نوبه خود فرصت‌های ثمربخشی را برای یادگیری و شناسایی کودکان از جهان فراهم می‌آورد (قاضی، ۱۳۶۸: ۵۸ - ۵۷).

در واقع آموزش و پرورش می‌تواند از استعداد تخیل کودکان برای تربیت خود آنها کمک گیرد.

بدین ترتیب که با فراهم آوردن فرصت‌ها و امکاناتی از قبیل فعالیت‌های هنری، ورزشی و کارهای

1- Gardner, H

2- Rudolf Steiner